

ਯੂਨਾਨੀ ਦੁਖਾਂਤ 'ਮੇਡੀਆ' ਦੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ

ਅੱਜ ਤੋਂ 2500 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖਿਆ ਯੂਨਾਨੀ ਦੁਖਾਂਤ (ਗਰੀਕ ਟਰੈਜਿਡੀ) ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਦਾ ਮੁੱਢ ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਐਸਚਿਅਲਸ, ਸੋਫੋਕਲੀਜ਼, ਯੋਰੀਪੀਡਸ ਅਰਿਸਟੋਫੈਨਜ਼ ਵਰਗੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਉਸ ਦੌਰ ਦੀ ਦੇਣ ਹਨ, ਉਥੇ ਅਰਸਤੂ ਵਰਗੇ ਮਹਾਨ ਵਿਲਾਸਫਰ ਨੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਵੀ ਉਲੀਕਿਆ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤਾ। ਅੱਜ ਵੀ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਕੀ ਮਿਸਾਲਾਂ ਯੂਨਾਨੀ ਦੁਖਾਂਤ ਤੋਂ ਹੀ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੇਡੀਆ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਨਾਟਕ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਨੀ ਹੀ ਬਣਨੀ ਸੀ। ਯੋਰੀਪੀਡਸ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਇਹ ਕਲਾਸਕੀ ਨਾਟਕ ਟੈਗੋਰ ਥੀਏਟਰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ 19 ਜੂਨ 1999 ਨੂੰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਸਥਾਪਤ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਟੀਮ 'ਥੀਏਟਰ ਲੈਬ' ਵਲੋਂ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਓਮੇਸ਼ ਕਾਂਤ (ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ), ਸੁਦੇਸ਼ ਸ਼ਰਮਾ, ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਸੇਠੀ, ਆਰ ਵਾਸੂਦੇਵਨ, ਬਲਪ੍ਰੀਤ ਵਰਗੇ ਥੀਏਟਰ ਕਲਾਕਾਰ ਇਸ ਟੀਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਬਲਪ੍ਰੀਤ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਟੀਮ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਨਾਂ ਸੀ, ਪਰ ਇਕ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਮੀਤ ਸੰਪਾਦਕ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਇਹ ਕਲਾਕਾਰਾ ਪੱਤਰਕਾਰ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾਣੀ-ਪਹਿਚਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਨਾਟਕ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਣਿਆ ਕਿ ਜੇ ਮਿਹਨਤ ਇਸ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਨਾਟਕ ਉੱਨਾ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾ ਸਵਾਲ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਨਾਟਕ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ? ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਹੀ ਤੁਹਾਡੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਚੋਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। 'ਮੇਡੀਆ' ਦਾ ਨਿਰਮਾਤਾ (ਓਮੇਸ਼ ਕਾਂਤ) ਉਤਮ ਥੀਏਟਰ ਕਰਨਾ ਲੋਚਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹਨੇ 'ਮੇਡੀਆ' ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਹੋਰ ਯੂਨਾਨੀ ਦੁਖਾਂਤ ਨਾਟਕਾਂ ਵਾਂਗ ਮਨੁੱਖੀ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦਾ ਸਿੱਖਰ ਹੈ ਅਤੇ

ਇਕ ਅਭਿਨੇਤਾ ਕੋਲ ਅਭਿਨੈ ਕਲਾ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ।

'ਮੇਡੀਆ' ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਔਰਤ ਦੇ ਇੱਤਕਾਮ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਪਤੀ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਬੇਵਫਾਈ ਕਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪਤੀ ਦੀ ਖਾਤਰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਪਤੀ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਦੋ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਹਦੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਸ਼ਿੱਦਤ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹਨ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪਤੀ ਜਦੋਂ ਬੇਵਫਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫੇਰ ਉਹਦੇ ਕੋਲੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਯੂਨਾਨੀ ਦੁਖਾਂਤ ਵਿਚ ਯੂਰੋਪੀਡੀਜ਼ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪਰਤਾਂ

ਕਲਾ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ

ਨੂੰ ਨਾਟਕੀ ਜੁਗਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਫਰਤ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਬਲਦੀ ਮੇਡੀਆ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਬੇਵਫਾਈ ਦਾ ਬਦਲਾ ਸੌਂਕਣ ਨੂੰ ਸਮਾਹ ਕਰਕੇ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਅੱਗ ਵਿਚ ਬਲਦਾ ਵੇਖਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਹੀ ਜੰਮੇ ਹੋਏ ਦੋਵਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਹੱਤਿਆ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਪਤੀ ਦਾ ਵੰਸ਼ ਵੀ ਚਲਦਾ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਸੁੱਖ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂ ਸਕੇ।

ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਸਾਫ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਤੁਅਲਕ ਨਹੀਂ ਪਰ ਯੂਨਾਨੀ ਕਲਾਸਕੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਇਹ ਸਿਫਤ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਵੱਡਿਆਂ ਕਰਕੇ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਔਰਤ ਦਾ ਪਿਆਰ, ਔਰਤ ਦੀ ਨਫਰਤ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਗੱਲ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਯੂਨਾਨੀ ਦੁਖਾਂਤ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਇਹਦੀ ਡਾਇਲਾਗ ਅਤੇ ਡਾਇਲਾਗ-ਡਿਲਿਵਰੀ (ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਅਤੇ

ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦੀ ਉਚਾਰਨ ਅਦਾਇਗੀ) ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਨਾਟਕ ਦੀ ਚੋਣ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਐਕਟਰਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਜਿਸ ਥਾਂ ਨਾਟਕ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਹਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀ ਇਸ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿਚ ਸਾਫ ਸੀ ਕਿ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਨਿਰਮਾਤਾ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ।

ਮੇਡੀਆ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਬਲਪ੍ਰੀਤ ਕੋਲ ਭਾਵੇਂ ਸਟੇਜ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਸੀ ਅਤੇ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਵੀ ਸੀ ਪਰ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਉਚਾਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਇਕ ਜੇਸਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੁਦੇਸ਼ ਸ਼ਰਮਾ ਭਾਵੇਂ ਸਾਡੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀ ਸਟੇਜ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਅਦਾਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਕਰਕੇ ਹੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ

ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਉਹ ਵੀ ਬੱਝਿਆ-ਬੱਝਿਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਉਹਨਾਂ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਕਰਿਪਟ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹਿੰਦੀ ਸਕਰਿਪਟ ਵਿਚ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿਚ ਉਹ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਕਰਿਪਟ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਕਰਿਪਟ ਵਿਚ ਸਿਖਰੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਮੇਡੀਆ ਅਤੇ ਜੇਸਨ ਦੀ ਆਪਸੀ ਟੱਕਰ ਹੈ। ਉਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਨੇ ਮੇਡੀਆ ਨੂੰ ਹਾਲ ਦੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਸੀਟਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰੱਸ਼ਨੀ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀ ਟੱਕਰ ਜਿਹੜੀ ਸਟੇਜ ਉੱਤੇ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹੋਣੀ ਸੀ, ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾ ਪਾ ਸਕੀ। ਧੌਣਾਂ ਪਿੱਛੇ ਕਰਕੇ ਸੁਣਨਾ ਕੋਈ ਆਸਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਟੈਗੋਰ ਥੀਏਟਰ ਦਾ ਆਵਾਜ਼ ਪ੍ਰਬੰਧ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਦੂਰ ਤੋਂ ਸੁਣਨਾ - ਸੁਣਾਉਣਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ।

ਟੈਗੋਰ ਥੀਏਟਰ ਦੀ ਸਟੇਜ ਉੱਤੇ ਵੀ ਕਈ ਸਪਾਟ ਐਸੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਥੱਲੇ ਆ ਕੇ ਜੋ ਬੋਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਆਵਾਜ਼ ਪਿੱਛੇ ਹੀ ਗੁੰਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟੈਗੋਰ ਥੀਏਟਰ ਭਾਵੇਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਥੀਏਟਰ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਆਵਾਜ਼ ਦਾ ਸਿਸਟਮ ਉਥੇ ਬਹੁਤਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਮੇਡੀਆ ਵਰਗੇ ਕਲਾਸਕੀ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਇਹ ਨੁਕਸ ਹੋਰ ਵੀ ਉਭਰ ਕੇ ਆਇਆ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦਰਸ਼ਕ ਤਕ ਸਹੀ ਅੰਦਾਜ਼ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਪੁੱਜ ਸਕੇ।

ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਹ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇੰਨੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਨਾਟਕ ਉਹ ਸਫਲਤਾ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਿਆ ਜਿਹੜੀ ਸਫਲਤਾ ਇਸ ਦਾ ਹੱਕ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਸੈਂਟ ਡੀਜ਼ਾਇਨ, ਪਿਛੋਕੜ ਦਾ ਸੰਗੀਤ, ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮੇਕਅੱਪ ਅਤੇ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਸੀ। ਪਰ ਨਾਟਕ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਵਾਲ ਫੇਰ ਉਹੀ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਸਾਰੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਨਾਟਕ ਦੀ ਚੋਣ ਠੀਕ ਸੀ? ਇਹ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਕਿ ਕਲਾਸਕੀ ਕਿਰਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਮਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਹਦੇ ਉੱਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕੋਈ ਬੰਦਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਠੀਕ ਧਾਰਨਾ ਨਹੀਂ। ਮਨੁੱਖੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਮਨੁੱਖੀ ਅਨੁਭਵ ਵਿਚ ਅੱਜ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਬੜੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਈਆਂ। ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਬਹੁਤ ਬਦਲ ਗਈ ਹੈ। ਯੂਨਾਨੀ ਨਾਟਕ ਮਿਥਿਹਾਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਫੁੱਟ ਨੋਟਸ ਜੇ ਮੁਹੱਈਆ ਨਾ ਹੋਣ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕਾਗਰਤਾ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੋਰ ਗੱਲ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਟੈਗੋਰ ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਵੇਖਣਾ ਹੋਰ ਗੱਲ ਹੈ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਨਾ-ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਹੋਰ ਗੱਲ ਹੈ।

ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਸਕਰਿਪਟ, ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਇਕ ਮਸਲਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਹੱਲ ਲੱਭਦੇ ਲੱਭਦੇ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਨੂੰ ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਲਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮਾਯੂਸੀ ਪੱਲੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਲਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸਹਾਈ ਨਹੀਂ।

(II) ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਖਿਉਨ, ਸ਼ਨਿਚਰਵਾਰ, 26 ਜੂਨ 1999